

15 2482.

Tallinna piiramine ja allaandmine

aastal 1710.

Tallinna piiramine ja allaandmine aastal 1710.

Tallinna linna ja Eestimaa Wene walitsuse alla
saamise 200-aastaseks mälestusepäewaks.

M. Schifferi trükk, Tallinnas. 1910.

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu

45174

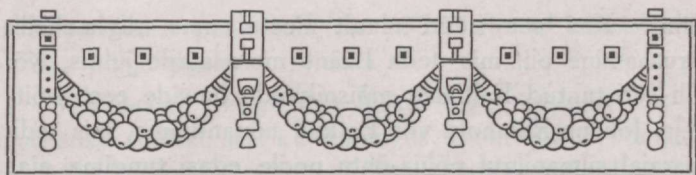
Alamal seisaw ajaloolik kirjeldus põhjeneb mag. jur. W. Greifenhageni kõne peal, mis 1872. aastal trükkis ilmus. Kirjanik on nüüd oma töö ümber töötanud, nimelt ühelt poolt teda kõrwaliste asjade wäljajätmisega lühendanud, teiselt poolt aga Tallinna linna arhiwist temale uued dokumendid juurde lisanud.

Juuresolew pilt Tallinna allaandmise üle 29. septembril 1710 on päewapiltlik üleswõte Eestimaa mõisnikuseisuse arhiwariuse Dr. P. Osten-Sackeni tööst, kes lahkeste luba andis seda pilti käesolewasse raamatukesse mahutada.

Linna arhiwarius

O. W. Greifenhagen.

Tallinnas,
septembrikuul 1910.

Tallinna piiramine ja allaandmine aastal 1710.

saar Joann IV ajast hakates on nii mõnigi Wene riigi walitseja Lääne mere rannamaid omandada ihkanud. Boris Godunow, Michail Feodorowitsh, Aleksei Michailowitsh — nemad kõik on Rootsiga, kelle käes Lääne mere ääres ülemwõim seisis, sõda pidanud. Kõigile neile oliwad Läänemeremaad waenlase maaks, mida õnnekorral alla heideti, et sealt saaki kaasa wiia.

Kuna Rootsimaal Gustaw Adolf Lääne merd „suureks hauaks“ oli nimetanud, mille üle wenelastel hädaohtlik hüpata on, oli Wenemaal tsaar Peeter see, kes tugewa tahtejõuga Lääne mere äärde enesele „akent Europasse“ tahtis raiuda.

Tülid, mis 17. aastasajal Rootsi ja Poolamaa wahel tuliwad, oliwad selle püüde kordaminekule ettewalmistajateks. Weel suutsiwad Rootsimaal tapelustugewad walitsejad protestantlist ülewõimu Põhjamaal kaitsta, kuid ikka raskemaks ja raskemaks läks wäiksele riigile oma maadewõitmise politikat kaugemale edasi ajada.

Wahepeal tõusis Wenemaal uus tegudemees tsaar Peeter. Sisemiste riigisegaduste, wisa õppimise ja töötamise läbi karastatud, wõidutooja Türgi sõja läbi julgustatud, otsis ta oma suurele tahtejõule kõrgemat

sihti. Kas see nüüd ainult Peetri oma riigimehelik arusaamine oli, mis teda Lääne mere äärde juhtis, wõi oli see tuntud Baltimaa mõisnikkude huwide eest wõitleja Johann Reinhold von Patkuli nõuandmine, mis teda parajal silmapilgul põhja-õhtu poole edasi tungima ajas — see küsimus jäägu siin paigal otsustamata. Kindel on aga see, et Peeter oma sihti, kuda rootalastele kallale tungida, kõikide abinõudega, mitte ainult sõjakunstiga, waid ka diplomatlise kawalusega kätte saada püüdis. Sakseni-Poola- ja Daanimaaga tehti ühendust, tehti seda täieste selleaegsele Europa politikale omase pealekippumise ja salakawaluse wiisiga.

11. nowembril 1699. a. tehti Poola kuninga Augustiga leping; August oli walmis ühtlasi wenelastega rootslaste kallale tungima. Kuna samasel ajal würst Hilkow Stockholmis tsaar Peetri suurt rahuarmastust ette tõi, reisis würst Trubetskoi diplomatlise agendina Berliini, et kuurwürst Friedrichile salawiisil warsti tulewast Rootsimaal kallale tungimisest teatada ja talt toetust paludes Preisi riigi kuninga krooni peale lootust anda.

Mõisate ärawõtmise, omawaheliste tülide, nälja-aastate ja tulekahjude läbi oli Tallinn palju kannatada saanud; uue aastasaja tulekul tõusis siis kord jälle lootus, et uueste rahulikum aeg walitsema hakkab ja kauplemine ja linnaelu kosuma läheb. Kuid noore Rootsi kuninga Karl XII wõidukuulsuse iha ja julge meel ning Wene tsaari õhtu poole tungimine juhtisiwad asja teisiti.

Sõja algamisega läks Karl XII oma kolmest wastasest, Wene-, Poola- ja Daanimaast, weel ettegi. Kiire pealetungimise läbi 1700. a. wõitis ta kõige pealt daanlased ära ja tegi nad Trawendali rahulepinguga kahju-taks. Nüüd tõusis küsimine, kumba kallale mõlema teise waenlase hulgast kõigepealt minna. Ta sõitis oma wägedega üle mere hommiku poole. Näidates, nagu oleks tal nõu Kuramaal maale astuda, et sealt kaudu Liiwi-

maale poolakate peale tungida, pööras Rootsi laewastik korraga põhja poole.

Nähtawaste oliwad aga Kaarli õiged plaanid Tallinnas siiski tuntud, sest kui kuningas 6. oktobril 1700. a. oma 15^{1/2} tuhande sõjamehega Pärnus maale tuli, oliwad ka Eestimaa mõisnikkude ja Tallinna linna saadikud seal oma walitsejat wastu wõtmas.

Kui saadikud Tallinnasse tagasi oliwad tulnud, käis kohe nende kannul teade, et ka kuningas juba Tallinna ligidal on ja teisel päewal linna tuleb. 25. oktobril läksiwad raeherrad, gilded ja Mustapea wennad Pärnu maanteed mööda kuni „kolme risti juurde“ kuningale wastu. Eesotsas sõitsiwad ratsa kaheksakümmend Mustapea wenda ja nende järele raeherrad ja gildeliikmed tõldades. Enne väljasõitu oli linnas suur nägelemine olnud, sest et mustapead Kanuti gildet pidulikust wastuwõtmisest kõrwale jääma tahtsiwad sundida, mis püüe neil aga seekord korda ei läinud.

Oli õige wihmane ja tormine päew; kella 11 hom. kuni kella 6 õht. oodati kõrge külalise tulekut, kuid kuningas ei ilmunud. Wiimati tuli ainult tema ratsa-wäepolk. Nüüd saadi teada, et kuninga ootamine sel päewal ilmaaegu on. Et ka aeg, kus linnawärawad kinni pandi, juba käes oli — nii lausub wana linnanõukogu protokoll —, siis pööras pidurong niisama targalt koju tagasi.

Teel linna poole, mõlemal pool Roosenkrantsi uulitsa äärtel seisiwad kuni Karja kaewuni linna alewielanikud reas, põlewad tõrwaksed käes, kuna turu peal piduriides kodanikud kõrgete wõeraste ilmumist ootasiwad. Nüüd mindi, ilma et kõrgeid isikuid näha oleks saadud, koju. Warsti saadi ka teada, et Karl XII etteteadmata kombel tee pealt kõrwale oli sõitnud ja lähemasse mõisa ööseks jääb, teisel päewal aga tingimata linna jõuab.

26. oktobril seati pidulik rong uueste kokku. Juba oliwad raeherrad ja gilded turu peale linnakantselei, pärastiste lihakarnide, ette kokku kogunud, kui bürgermeisteri käest sõna tuli, et rongikäigust midagi välja ei wõi tulla, sest et mustapead kaasa ei tule. Teatati, et mustapead ühe kuningliku määruse alusel selle wastu uueste waidlust on tõstnud, et Kanuti gildet pidulikust rongist osa wõtta lubatakse. Et mingit lootust ei olnud seda parajaste tüliks tõusnud korra-küsimust niikohe selgitada ja ilma ratsasõitjate mustapeadeta ülepea ühte pidurongi mõelda ei osatud, siis mindi jällegi niisama majasid mööda laiali.

Waewalt oli see sündinud, kui suurtükipauk Toompealt ja tema järele teised suurtükid linnawallide pealt kuulutatiwad, et kuningas tuleb. Kindralleitnant Rehnskjöldi saatel ratsutas, kuningas Toompea wärawast sisse lossi ette.

Arwata wõis, et niisugune lihtne sissesõit linnapoolse wastu minemata jäämise peale wastuseks oli, kuid pärastisest kuninga ülesastumise wiisist ei olnud iseäralikku pahameelt mitte märgata. Sest kui warsti selle järele linna saatkond Toompeale kuningat terwitama läks, siis ei kuulanud tema mitte üksnes bürgermeister Strueruse kõnet kannatlikult ja lahkelt wiisil ära, waid andis ka temale ülekullatud hõbedase waagna peal kättewiidud linnawõtmed järgmiste sõbraliste sõnadega tagasi: „Pidage nad, ma tean, et nad tublides kätes seisawad.“ Nendele sõnadele lisas kindral Rehnskjöld weel omalt poolt juurde, et Majesteet teadwat, kui palju linn kindlustamise peale on kulutanud ja lootwat, et ta ka walmis on neid kindlustusi hoidma ja kaitsema. Linna poolt pakutud kingitust, 10 nuumlooma ja 50 lammast, ei wõtnud aga kuningas mitte wastu, sest et temal neid tarwis ei olewat.

Mitte nõnda tagasihoidlikud ei olnud kuninga asemikud, kindralkuberner krahw Axel de la Gardie ja

maawalitseja Mathias von Poorten. Osalt oli seda ka wõimata nõuda, sest et sõjawägi süüa ja kehakatet tarwitas. Rootsimaa ei olnud, Karl XI kokkuhoidmisest hoolimata, mitte nõnda jõukas, et ta kolme waenlase wastu sõda oleks suutnud pidada, ilma et ta suurt osa sõjakulu oma wäliste maakondade peale ei oleks lükanud. Et lugu juba esimesel Põhja sõja aastal niiviisi oli, sellest annawad meie kodumaa arhiwid selget tunnistust. Kohe sõja algusel hakati ka Tallinnast sõjawäele moona nõudma. Linna juurde tuliwad weel kuld, mis ministrite, Prantsuse saadiku krahw Guiscardi ja tema saatkonna ja wäesalkade wastuwõtmişed sünnitasiwad; peale muu tarwitasiwad nad ka korterid.

Rootsi sõjawägi oli Daanimaalt suweaegselt sõjakäigult tulnud ja tulise kiirusega idapoolsele sõjawäljale ruttanud, kus talw ennast juba täiel jõul tunda andis. Soojadest riietest ja telkidest oli sellepärast suur puudus. Tallinn ja ümberkaudne maa pidi awitama kasukaid, telkisid, sukkasid ja kindaid muretseda. Kuid need ei tahtnud seda mitte nii kergeste, ilma et nad katsunud oleksiwad sõjamaksu kohustust oma pealt ära lükata. Kuid palju see wastupanemine ei aidanud. Õigused ja dokumendid, mis linn selles asjas maksma tahtis panna, jäiwad riiklise majanduse ja wõimu ees tähele panemata.

5. nowembril lahkus Karl XII Tallinnast ja läks enesega ühes olewate sõjawäesalkadega Rakwere poole teele, kus ta neid Wellingi korpusega ühendada tahtis. Kerge ei olnud see sõjakäik mitte. Kui külasid puhkepaikadeks ei olnud, pidi lageda wälja peal laagrit peetama. Teisel pool Semisilla jõge oli maa wenelaste poolt juba ära rüüstatud, nii et söögikraamist puudus tuli. Sinna juurde tuliwad weel halwad teed ja talwetuisud.

Wenelaste poolt küll ka mingit tõsisemat wastupanekut ei olnud. Nad katsusiwad tähtsamaid teesid ja kaldaalusid Pühajõel ja Sillamäel oma käes hoida, kuid see ei läinud neil korda.

19. nowembril seisis Karl XII. 5000 jala ja 6000 ratsamehe ja 37 suurtükiga Laagenas, otsekohe wene-laste kindlustatud laagri wastas. Järgmisel päewal tuli lahing, milles rootslased kuuskord tugewama waenlase-wäe ära wõitsiwad ja wõidurikkalt Narwa linna sisse marssisiwad.

Siin paigas ei ole kohane seda lahingut kirjeldama hakata. Kroonikakirjutaja Leibniz, kes noore Wene riigi edu peale niisuuri lootüsi oli pannud, ei leidnud korraga Rootsi kuninga kiitmiseks küllalt sõnu ja soowis, et tema walitsus „Moskwast Amuri äärde wõiks ulatada.“ Ka Tallinn rõemustas.

Uudisimu ja uhkusega teretati Tallinnasse toodud Wene sõjawangisid; wiimaste hulgas wangiwõetud wäe-ülemat hertsog Karl de la Croy't, kelle surnukeha pärast kauaks ajaks Tallinna linna harulduseks jäi.

Kuid asjakäigule tuli warsti pööre. Waewalt jõudis Karl 17. juunil 1701. a. Tartu juurest laagrist lõuna poole ära minna, kui waenlased uueste hakkasiwad lähenema. Weel ei jõutud Narwa wõidu aastapäewa ära pidada, kui 4. septembril ülemwahtmeister parun Rosen Rāpinas lüüa sai ja wangi wõeti. Küll ei olnud sellel wäiksel wenelaste wõidul suuremat tähendust, pealegi, et oberst Schlippenbach selsamal päewal palju suurema wõidu sai, mis wenelasi Pihkwa poole tagasi sundis minema. Kuid ikkagi jäi ta wõiduks, millele aasta lõpul teine tõsisem järgnes. Suure ülewõimuga tungisiwad wenelased 30. detsembril Erastweres Schlippenbachi peale ja löiwad teda raskesti.

Wenelane taganes wäheseks ajaks küll üle piiri tagasi, ilmus aga juulikuus 1702. aastal uueste, seekord, nagu Rootsi poolt tähendatud, 80.000 mehega. Schlippenbach oma 6000 mehega pidi teisel pool Ema jõge warju otsima. Kuid ka sinna läksiwad wenelased järele ja sundisiwad teda Hummulis 19. juulil — natuke aega peale seda, kui Karl XII poolakaid Clissowi juu-

res nii hiilgawalt oli löönud — suure kaotusega taganema. See taganemine aga pidi terwele maale häda- ohtlikuks saama. Nüüd ei langenud mitte üksnes wiimased kindlad kohad, nagu Laiuse, Trikateni, Sorbeni, Marienburi ja Wolmari, waenlase kätte, nüüd algas ka Scheremetjewi wägede sissetungimine ja rüüstamine Liiwimaal. Arwame weel sinna juurde, et selsamal aastal terwe Ingriamaa ja osa Karjalast Rootsile kaduma läks, siis tuleb tunnistada, et Narwa wõidu au enne, kui kaks aastat mööda jõudis, suurema osa oma hiilgusest kaotanud oli. Küll seisiwad weel wanad Liiwimaa kaitsekohad, Narwa ja Tartu, ja takistasiwad waenlase kauemaks peatama jäämist. Aga seegi ei wältanud enam kaua.

Juba maikuus 1704. a., pärast seda, kui Rootsi laewastik Ema jõe peal ära oli põlenud, ei olnud wene- lastel Tartu ümberpiiramiseks enam mingit takistust ees. See sündiski samasel aastal juunikuus. Ühel ja sel- samal ajal algas ka Narwa linna piiramine. Mõlemad linnad wõeti peale tugewa laskmise ja mitmenädalase wastupanemise — Tartu 14. juulil, Narwa 7. augustil — tormiga ära.

Sellega oli sõjahädaoht jällegi Tallinnale liginemas. Järgmise aasta algusel ei püütudki seda teadmist mitte enam warjata. Komandant Wrangeli juhatusel all algas wallide kordaseadmise kõige jõuga; weebruarikuus pai- gutati linna arhiw wõlwitud keldriruumidesse. Augusti- kuu algul pidiwad gümnasium, tütarlastekool, Wene kirik ja Marstalli torn 1300 haige sõjamehe tarwis ruu- mid korda seadma; 1000 sõjameest alewitest ja lähe- mast Tallinna ümbrusest lasti linna tulla. Sõjawalmis- tused astusiwad sel mõedul etteotsa, et linnnanõukogu muud korraldused terweks kuuks ajaks üsna seisma jätta otsustas.

Narwa allaandmise järele läks hädaoht õige äh- wardawaks. „Waja oli awalik koosolek kokku kut-

suda“ — nii teatab linnanõukogu protokoll 31. augustist — „sest praegu on linnas kisa lahti läinud, et salk Wene kasakaid oberst Buschi juhatusel Lasnamäele on ilmunud. Ja see kisa ei olnud mitte tühja jutu peale põhjendatud.

Kui Schlippenbach asjata oli katsunud Narwa poolt tulewat Wene ratsawäge Rakwere juures tagasi lüüa, tungis osa sellest wäest kuni Tallinna alla ja ajas linna karjamaalt, Wiru ja Karja wärawate juurest, kodanikkude kariloomad ära. Peale selle ajasiwad wenelased põgenewaid elanikka kuni alewisse taga ja nottisiwad neist nii palju maha, et pärast linnaülemus mahamatmiseks abi pidi andma. Soome-Eesti Kaarli kiriku õpetaja Zimmermann, kes oma abikaasaga parajaste Piritäl käimas oli, wõeti wangi ja wiidi ära. Iga mees, kes jaksas, püüdis alewist linna sisse põgeneda, kuid ainult wähestele läks see korda, sest et linnawärawad kohe kinni pandi ja linna- ja kroonumiilitsawägi teda walwama seati. Terwe päewa läbi wahet pidamata istus linnanõukogu koos ja laskis „walliherrade“ ja „munstiherrade“ läbi toimetada, mis linna kaitsmiseks waja oli ette wõtta.

Rutuga seati mehed tornidesse ja wallidele suurtükide juurde; raamatupidaja Peeter Busch pandi Olewiste kiriku torni waenlase liikumiste järele walwama. Iga tund pidi ta sealt ühe sedeli alla laskma, milles wenelaste tegewuse üle teated üles oliwad märgitud. Seda korda peeti igapäew kella 11 homm. kuni kella 7 õhtuni. Kui siis torniwaht oma wiimase sedeliga teatas, et waenlane juba Wäo kõrtsini tagasi on läinud, anti talle käsk maha tulla.

Õhtul laskis kindralkuberner käsku anda alewis sündsates kohtades tugewad kroonumiilitsasalgad wälja panna, et waenlase ratsawäe wastu kaitse oleks, kui see kallaletungimist peaks uuendama. See korraldus oli aga

üleliigne, sest waenlane oli selleks küllalt arusaaja, et üht kindlust ainult ratsawäe pealetungimisega ära ei saa võtta. Kuulamisel, mis selleks väljavalitud mustapeade wanem Stampehl 36 mehega 5. septembril ette võttis, selgus, et waenlane juba mitu penikoormat linnast eemale tagasi oli läinud.

Ülemal ettetoodud waenlase pealetungimisest sai kindralkubernerile selgeks, et senine kaitseseisukord mitte kõlbulik ei ole, ja laskis sellepärast kõik maal olevad wäesalgad, väljaarwatud üksainus salk Läänemaal, Tallinnasse kokku koguda ja linnas ja alewites korterit võtta. Kuigi linnaelanikud selleläbi raske koorma kaela saiwad, oli siiski selle läbi niisugune äkiline kallaletungimine, nagu see 31. aug. oli, võimataks tehtud. Kuid kõik Tallinnast hommiku pool seisaw Eestimaa oli seega lausa waenlase hirmu ja armu hooleks jäetud.

Peale 1704. aastat tuli Eestimaale tapeluste poolt waheaeg, wõiks öelda — sõjariistaderahu. Hommikupoolne Eestimaa kuni Semisilla jõeni oli juba lausa Wene maakonnaks tehtud, mille keskkohaks Narwa linn oli; lõuna poolt ulatasiwad Wene eelwäed ka juba Eestimaa piirini; läänepoolne maaosa oli aga, kui üksikute wäiksete salkade sissetungimised arwamata jätame, waenlasest weel üsna puutumata. Tsaar Peeter oli nähtawaste otsusele jõudnud, et senini peetud rüüstamise käigud kasu ei too, ja niisama ka, et — nagu seda pärastine aeg ka õigeks tunnistas — Rootsi rannaäärsete kindluste kallale tungimine nõndakaua asjata on, kui Rootsimaa wõim tema elusoone pealt, s. o. lõuna pool tegewuses olewa Karl XII sõjawäe juures murtud ei ole. Sellest siis tuli, et Tallinnal järgmise 6 aasta jooksul kõikide raskuste peale waatamata, mis kauane sõjaeg harilikult kaasa toob, ikkagi weel wõrdlemisi rahuline aeg oli.

Kaupade sisse- ja väljawedu ei jäänud kordagi täieste seisma; kauplemine, isegi waenlase poolt alla-

heidetud maaosadega, seati mõlemate sõdiwate poolte rahulolemisega uueste käima. Nii käisiwad kaubawoorid, milles 12 kuni 16 wooriwankrit ehk rege oli, tunnistused — nagu neid kubermanguwalitsuse arhiwis praegu weel leidub — kaasas, sõjameeste kaitsel Tallinnast kuni piirini ja sealt Narwa, Tartu ja isegi Pihkwasse ja Nowgorodisse, kuna woorid waenlase eelwahtide poolt rahwuswaheliste wormide tähelepanemisega läbi lasti.

Siin oleks nüüd paras paik olude peale, nagu nad tol ajal Tallinnas ja Eestimaal oliwad, natukeseks pilku heita, et nendest oludest tarwilist pilti omandada, ilma milleta pärastine asjakäik meile arusaamataks wõiks jääda. Algame linnast.

Tallinnas oli 1708. a. — Toompea, Toompea alew, Tõnismäe elanikud ja sõjawägi wälja arwatud — umbes 10.000 elanikku, nagu seda seekordne rahwalugemistaoline teadetekorjamine näitab. Sellest arwust tuli 1800 elanikku alewite peale. Toompeaga ja tema alewitega kokku wõis Tallinnas sel ajal umbes 15.000 inimest elada, mitte kunagi aga 40.000, nagu Richter seda waleste tähendab.

See nüüdse ajaga wõrdlemisi wäike rahwaarw on seekordse linna suurusega täielikus kokkukõlas. Tallinna kaart 1688. aastast (Waxelbergi oma) näitab, et tollaegsed alewid kolm kuni neli korda wähemad oliwad kui nüüd. Suurest Tartu maanteest kuni mere äärde, s. o. terwes praeguses teises ja osalt esimeses linnajaos, polnud peaaegu majasid olemaski. Ka Nunne wärawa tagune, wõi nõndanimetatud „Reeperbahn“ ühes Kalamaja ümbrusega oli tühi plats; niisama ei olnud ka neid majasid ja uulitsaid olemas, mis nüüd teiselpool Liiwalaia uulitsat nimetatud uulitsa ja Ülemiste järwe wahel on. Alewite unlitsad ja kohad oliwad ainult Suur ja Wäike Tartu maantee, Barbara wõi nüüdne Tatari uulits, mõlemad Roosenkrantsi uulitsad, Tõnismägi

ja Toompea tagune. Muidu ulatasiwad alewid linna poolt küljest enam kaugemale linna ligemale, sest et kõiki pärastisi kaitsewärkisid linna ja alewite wahel weel ei olnud. Nüüdse Rotermanni maja ees oliwad kaks tiiki, kus linnawalitsus kõrgete wõeraste külaskäigu ehk muude pidustuste puhul kalu sees hoidis. Pärilinn oli siis peaaegu niisamasugune kui praegu; ka nüüdne Uus uulits oli juba olemas.

Oleariuse kaardi järele 1663. aastast, nii puudulik kui ta ka on, peab arwama, et Tallinnal siis linnawallisid weel mitte ei olnud. Kui Russow sellewastu 16. aastasaja keskpaiga kohta Tallinna müüridest, tornidest ja wallidest räägib, siis tuleb nende wallide all ainult wallitaolisi kindlustusi mõista, mis üksikult siin ehk seal oliwad; päris ühendatud ühtlasi wallisid aga weel ei olnud. Eelpool tähendatud 1688. aasta kaart näitab aga meile linna kui tõelist kindlust kõigi müüride, tornide, wallide, kantside ja muude kaitsewärdidega, nagu nad weel hiljemal ajal näha oliwad. Nii oli Tallinn selle 26 aasta jooksul, mis mõlemate ülemalnimetatud linnaplaanide tegemise wahekohta jääb, keskaja kindlusest, millel ainult müürid, tornid ja kraawid oliwad, uue aja kindluseks, Vaubani süsteemi järele, wallide ja kantsidega täiendatud. Nende wallide ehitamise algust tuleb seega 17-ma aastasaja 70-date aastate peale, Hedwig Eleonore ja Karl XI walitsuseaja sisse, arwata. Wene walitsuse ajal ei ole maakindlustustele midagi enam juurde ehitatud, sellewastu on aga kõik merekindlused, milleks Rootsi ajal muud ei olnud, kui sadamasilla otsas olew kindlustatud hoone, Wene ajal tehtud. Olukord, et Tallinn ilma suuremate juurdeehitusteta kuni 19. aastasaja keskpaigani kindluseks peeti, tunnistab, et tema tähtsus kindlusena Põhja sõja ajal mitte wäike ei olnud. Selle juures olgu nimetatud, et kindlusetööd sõja hakatusel weel lõpul ei olnud. Alles 1704. aastal, nagu juba tähendatud, algas

kaitsewallide töö, mis waewalt kuue aasta sees, kuni linna allaandmiseni, walmis wõis saada. Nagu arwata wõib, on wallide ja kraawidekindlu stamise, kuulikindlate ruumide ja püssirohukeldrite ja teiste piiramise wastu walmistuse tööde kallal weel wiimase silmapilguni töötatud. Kindlustuste tugewusega aga ei olnud suurtükide hulk kaugeltki mitte kokkukõlas.

1706. ja 1708. aastatest on selle kohta kindlad tõendused olemas, sest 21. oktoobril 1706. aastal oli linnanõukogu sunnitud kindralkubernerile teatama, et kodanikud mitte ei jaksu nõuetawat arwu suurtükka muretseda; selles teatekirjas seisis ülewal, et nõukogule on ministriherrade poolt eelarwe saadetud, mille järele weel „100 mitmesugust suurtükki tarwis on, enne kui kõik tarwilised kohad ümber linna täis saawad, peale selle weel palju püssirohtu ja kuulisid, rääkimata sellest, mis niisama tarwis minewad suurtükialused ja teised tarwidused maksma lähewad“. Et need puuduwad suurtükid kord täieste muretsetud oleksiwad, on wäga kahtlane*). Wähemast on linnanõukogu weel 2. septembril 1708. a. sunnitud kindralkubernerile järgmist kirja kirjutama: „Kõrgeauline herra krahw on ehk meeles pidanud, et meie 2. sept. s. a. alandlikult teatasime, et seekord ülesantud aruande järele weel hea hulk suurtükka puudus, enne kui neid kõikides linnakindlustustes tarwiline jagu oleks, ja sõnakuulelikult palusime, ekstselentsiherrat oma ettekirjutuse läbi abiks olla, et need asjad ühes tarwilise laskemoonaga riigiwalitsuse poolt linna kindlustuseks saadetaks, sest et meie ise seda juba ennem oleme palunud, sellel aga midagi tagajärge ei olnud.“

*) Selle arwamise poolt räägib ka see olukord, et „Peeter Suure päewaraamatus“ ja niisama ka „Марсова книга's“ Tallinna allaheitmise puhul wõidetud suurtükide arw 40, mørsersuurtükide arw 10 ja wäljasuurtükide arw 4 oli.

Peale selle seletati weel selles kirjas, et suurte kuludega ehitatud kindlustused enam kahju kui kasu tooksid, kui neil tarwilikka suurtükka peal ei ole.

Kahe järgnema aasta linnanõukogu protokollid näitawad, et suurtükkide alusid (lafettisid) weel wiimase silmapilguni Tallinnas on walatud ja et linnanõukogu 1705. aastal selle üle kaebab, et walitsusel tahtmine olewat ordu ja Rootsi ajal Tallinnas walatud ja linna päralt olewaid wasest suurtükka Stockholmist tuua mõeldawate rauast suurtükkide wastu ümber wahetada. Sellest wahetusest selgub ka, kelle kohus linna kaitsmine, suurtükkide ja laskemoona muretsemine õiguse pärast oli. Päril algusliselt oli see linna kohustus. Sest ajast aga, kui linnale wallid ümber kaewati, mille läbi kaitsmise kulud wõrdlematalt suuremaks läksiwad ja endised kindlustetornide suurtükid ajanõuete kohta wäikseks jäiwad, oli Rootsi walitsus sunnitud ka uusi suurtükkisid ja ühe osa laskemoona muretsema. Suurtükkialused, harjad ja süüted ja ühe osa laskemoona pidi linn andma. Niisama oli lugu suurtükimeestega, ka see kohustus oli poolitatult mõlemate, s. o. kroonu ja linna peal. Linna üles pidada oli 100-meheline suurtüki-meeste rood 2 kapteni ja 1 leitnandiga, kuna kroonu poolt 196 suurtükimeest tarwiliku arwu ohwitseridega oli; wanema kroonuohwitseri hooleks oli terve suurtükiwäe juhatamine.

Nüüd tuleb küsimus, kui tugew linna wägi sellel puhul oli. Õigeid teateid selle üle wõiks sellekohastest komandandi ja kindralkuberneri paberitest saada, mis Stockholmi wiidi. Kuid ometi on ka linnaarhiwis dokumentisid, mis wäeosade suuruse üle üsna õigeid teateid annawad. Ka on korterite nimekirjad olemas, mille järele polkude suuruse wõib kätte saada.

Kui palju aga polkusid linna piiramise ja allaandmise puhul siin just oli, on raske ütelda. Bachmeisteri poolt wäljaantud nõndanimetatud „Peeter Suure päewa-

raamatus“ on 6 polgust jutt. Gadebusch ja Richter wõtawad oma teated sellest samast hallikast, mille tõeleku wastu midagi ei ole ütelda.

Nende wastu kõnelewad linnanõukogu protokollid, mille järele pärast linna allaandmist Tallinnast 9 lippu, see tähendab 9 polku Rootsimaale ära läksiwad.

1708. aasta protokollide järele oli linnawägi 3000—4000 meest suur, aga ka selle järele ei wõi weel polkude hulka kätte saada, sest et nendes meeste arw mitmesugune oli.

Ilma kahtlemata on aga kindel, et siin juulikuus 1910. järgmised wäeosad asusiwad: 1) Parun Hans Heinrich Lieveni jalawäepolk; selles oli 23 ohwitseri, 67 alamohwitseri, 23 muusikanti ja 817 soldatit, ühtekokku 8 roodu. 2) Harjumaalt palgatud jalawäepolk; see seisis Bogislaus parun Pahleni juhatuse all ja temas oli 25 ohwitseri, sellekohane arw alamohwitserisid ja muusikamehi ja 1078 soldatit, ehk niisama 8 roodu. 3) Oberst Johann Berend krahw Mellini jalawäepolk; selles oli 23 ohwitseri ja 633 meest, kokku 6 roodu. 4) Oberst Huene poolt asutatud wäeosad, millesse ta soldatid 1704. aastal Eestimaalt palkas; nendes wäeosades oli ühtekokku 400 meest. 5) Oberst parun Tiesenhauseni ratsawäepolk, mis 316 meest suur oli. 6) Eestimaal mõisnikkude ratsawäepolk, mis Põhja sõja algusel 700 meest tugew, milles 1710. aastal weel aga kõigest 236 meest oli. 7) Helsingi jalawäepolk 200 mehega, mis alles allaandmise eel, 9. septembril, siia jõudis. Siis oli weel wäeosasid, mis 1710. aasta algul siia oliwad asunud, nii üks osa Dalseni ja Lääne-Wermölandi jalawäepolkudest. Wäga wõimalik ja tõenäolik on, et wiimaselt nimetatud wäeosad siit ainult läbi on läinud. Kui need kõrwale jätta, siis näeme, et wäe suurus waewalt 3900 soldatini ja 110 ohwitserini ulatab.

Sellele kroonuwäele tuleb weel 100 mehe suurune linnakaitsewägi, Mustapeade wäeosa, mis ka umbes

100 meest suur oli, ja kodanikkude wägi, mls 8 jaos seisis ja umbes 400—500 meest tugew oli, juurde arwata.

Nõnda wõiks siis linna kaitsewäge kokkuwõetult 4500 mehe peale arwata.

Aastal 1710. oli Rootsi poolt siin kõigest üksainus sõjalaew, nimega „Halland“, kuna wahetewahel siin weel üks brigg wiibis.

Nendest wägedest oli sõja algul üks osa ohwitseridest ja suurtükiwägi linnas korteris, kuna muu wägi lähedalolewates mõisades, ehk jälle alewi kõrtsudes korteris seisis.

Kuid 1704. a. muutus see ajalugu.

Wäeosad asusiwad üksteise järele linna korterisse, esmalt 1000 meest ja selle järele jälle 1000 meest. 1710. algul oli wägi kõik linnas koos. Sinna juurde tulewad weel naised ja lapsed arwata. Iseäranis oli nendes polkudes, kus Eestimaalt wõetud soldatid asusiwad, naiste ja laste arw suureste tuntaw. Nõnda oli Pahleni polgus 482 naist, Mellini polgus 255 naist ja 326 last ja Lieveni polgus 170 naist. Sellel wiisil kaswas sõjawäe hulgas inimeste arw, kes sõjamehed ei olnud, 2000 peale. Need jäiwad esialgul küll alewitesse, aga neile pidi ikkagi korterid muretsetama, ja wiimaks asusiwad nad ka linna sisse elama.

Sellel ajal oli linnas umbes 600 maja. Ja kui nendesse need 7000 inimest, mis arw sõjameestest ja nende naistest ja lastest kogus, ära pidi mahutatama, siis tuli iga maja kohta 12 inimest.

Kui me seda silmas peame, et sellel ajal majades wäga wähe elamiseruumisid oli, siis saame selle kooramatuse suurusest aru, mis sellel ajal korterite andmine sünnitas. Peab ühtlasi tähele panema, et paljud ehitused sugugi korteriteks kohased ei olnud. Sellepärast on wäga arusaadaw, et linnanõukogu ja kodanikud ikka

suuremaks minewatele korteritenõudmistele wastu hakka-
siwad panema.

Kelle kord on üleüldse sõjameestele korterit anda, ja kas Toompea majad ehk mõisnikuseisusest isikute hooned korterandmise kohustustest wabad on, selle üle tekkis elaw kirjawahetus. Ühel pool selles asjas linna-nõukogu ja gilded ja teisel pool jälle kindralkuberner, Tallinna komandant kui ka Stockholmis asuw riiginõukogu. Ka isegi kuningas ei saanud oma alalistel sõjakäikudel Poola- ja Saksamaal nende kirjade eest rahu. Alaliselt korrati nendes ühesid ja neidsamu põhjendusi ja saadeti siis nad kuningale järele.

Et niisugused kirjad kuninga ägedusesse ajasiwad, näitab üks käsukiri mis linna arhiwist leitud ja millele kuningas Grobini juures 27. septembril 1701 oma käega on alla kirjutanud. Käsukiri on järgmine: „Nagu Meie oma suureks pahanduseks kindralkubeneri krahw Axel de la Gardie kaebtusest teada oleme saanud, ei ole teie tahtnud oberst Nierothi polgule korterit anda. Teil on see ettekäändeks, et ennemalt meie poolt antawat otsust tahate ära oodata. Aga ometi oleks see palju enam teie kohus, seda käsku, mis teie meie nimel kindralkubeneri poolt saate, kohe karwapealt täita. Kuna meie teie tähelepanekut niisuguse karistamisewäärilise ülespidamise peale juhime, hoiatame meie teid, iga wastupanemise ja kangekaelsuse eest, kui Meie kindralkuberner teid oma teenistuse asjas midagi teha käskib. Was-tasel puhul sunnite Meid teile niisugust ülesannet määrama, mis küllalt niiwõrt mõjuw on, et ta teisa niisuguse sõnakuulmata oleku eest hoiatada suudab. Meie anname teid kõigewägewama Jumala hooleks.“

Et noore kuninga waljud sõnad Tallinna kodaniku-
kude peale suurt mõju awaldasiwad, seda tunnistawad
selleaegsed korteritelehed, milledest üks osa linna arhi-
wis siinamaale on alale jäänud.

Korterite muretsemise küsimuse lõpetusega ei olnud aga veel rahu majas.

Kuningas ei olnud veel Tallinnasse tulnud, kui linnanõukogu kindralkubernerilt de la Gardielt kirja sai, millega linnalt sõjawäe tarwis, mis lähemal ajal kohale pidi jõudma, 2000 koormat rukkid nõuti.

Küll ei nõutud seda wilja ilma maksuta, kuid puhast raha linn ka ei saanud, waid temale anti tunnistusi kroonu päralt olewate sissetulekute ja mõisade peale, millede wäärtus aga sõjaaja ja üleüldise waesuse kaswamise tagajärjel ainult veel warjuwäärtus oli.

Ka pärastpoole nõuti toitu ja weoloomi ja see nõudmine muutus wiimastel sõja-aastatel linnale, nagu pärast näeme, wäljakannatamata koormaks.

Et linn, kui juhtus, sõjawäele ka riideid pidi muretsema, seda oleme juba kuulnud. Ka seda peab tähendama, et isegi sõjariistad linna sõjariistadehoonest wõeti, nagu see ühest linnanõukogu kirjast 1704 wälja paistab. Seal tõstetakse selle üle kaebtust, et 40 poolpiigist, 400 soldatimõegast ja 4 uuest trummist ainult 378 mõeka oli tagasi saadud, millede hulgast 94 täitsa purustatud terade ja käehakalistega olnud.

Kui palju linna poolt laskemoona ja kindlusesuur-tükka on antud ja kui palju neid kroonu poolt tuli, selle kohta ei ole kindlaid teateid. Ainult see on teada, et linn ka selles asjas sugugi wäikest koormat ei kandnud, kuna protokollides padrunite walmistamisest, pommide täitmisest, püssirohu, kuulide ja lõhkepommide andmisest sagedaste juttu on. Iga kord, kui linna kaitsmisest kõneldakse, tehtakse ka laskemoona muretsemisest juttu, mis linna poolt on sündinud.

Aga ometi ei olnud kõik see, wast ehk soldatitele korterite andmine wälja arwatud, linnale ja ta rahalisele seisukorrale mitte niiwõrt raske, kui kaks teist kohustust: kindlustewallide tegemine ja sõjamaks.

Tallinna kindlustused ühes sügawate kraawidega ja majakõrguste raudkiwimüüridega ehitati ainult linna kulul. Ehitajaks oli üks inshener-ohwitser, kes ka linna poolt palgatud oli. Olgugi, et selle suure töö kulukoorm 30—40 aasta peale langeb, oli ta sellegipärast küllalt raske kanda.

Kodanikud kandsiwad neid kulusid nõndanimeetatud kogukonna rahamaksu nime all. Ühel sõja-aastal pidiwad kodanikud ka ise nendest ehitusetöödest osa wõtma. Selle maksu suurus on aastate jooksul õige mitmesugune olnud. 1704. aastal oli ta 13.000 taalert. Kui palju sellest maksust kodanikkudelt sisse on nõutud ja kui palju linn ülepea kindlustuste peale kulutanud, on waewalt wõimalik teada saada. Aga et see summa wäike ei ole olnud, seda tunnistawad ka nüüdse ajani järele jäänud Tallinna wallid ja kraawid wast kõige paremine.

Kindlusetöödest oli kaudsel wiisil weel teine kahju.

Ennemalt ulatasiwad alewite majad otsekohe linnamüüride lähedale. Kui nüüd kindlusewallisid ehitati, siis oli waja need majad maha lõhkuda.

Nõukogu aruanne Tallinna ülemkomandandile, mis aastal 1725. saadetud, kõneleb, et linn 1707. aastast alates majade, kõrtside, puuwilja- ja keeduwilja-aedade ja teiste tarwiliste platside ärakotamise läbi 45.715 taalrist kruntrahast on ilma jäänud, see kahju arwamata, mis 1707. kuni 1710. aastani mahakistud ja ärahawitatud majade läbi saadi.

Sõjamaksu wõeti ilma mingisuguse maksujaotusewiisita linnas ja maal. Sõja algul pidi Tallinn 10.000 taalrit maksma, aga aastatel 1704 ja 1706 maksis ta 3000 taalrit. 1710. aastal oli sõjamaks 2000 taalrit suur. Peale selle wõeti weel kasutoowa kapitali pealt 4 penni. See oli nii siis iselaadi sissetulekumaks, niisama nagu korterimaksiki.

Nende erakorraliste maksude korraldamine riigi poolt jäi ainult wagaks soowiks. Enne kui nende üle lõpulikult otsus tehti, lõppes sõda juba ära. 1693. a. saadik pidi linn kroonule wiina, õlle ja mõdu aktsisist iga aasta 4000 taalrit maksma.

Aga sellega ei ole maksude register sugugi weel lõpul. Kui ratsawäel ja suurtükiwäel hobustest puudus oli, pidiwad neid kodanikud oma käest andma. Rootsi sõjalaewastiku pealt, mis Tallinna all käis, tuli tihti-peale aastas üle 300 taalri lootsiraha maksta. Kui linna-wäele wilja saadeti, mis, nagu näib, kõigest üksainus kord on ette tulnud, siis pidi linn selleks oma poolt kotid andma. Ka tuli linna kanda weel mõnesugusid muidki kulusid, sest riigikassa oli õige tühjaks jäänud. Wahest pidi walitsuse poolt ähwardusi abiks wõetama, et linnakassast tarwilist summat kätte saada. Linna kohuseks oli ka sõjalaewa „Hallandi“ tarwis sõidutee läbi jää lahti hoida, kusjuures laewakomandant linna laewa eest, mis 60.000 taalrit maksis, wastutawaks tegi.

Muidugi sundisiwad need wägiwaldsed ja rasked koormad linna majapidamist allapoole minema. Kauplemine langes.

Nagu teada, oli Tallinn wanal ajal Hansa linn ja sellepärast oli ta kauplemine kõrgel järjel. Seda tuntawam ja silmapaistwam oli nüüd, kus sõda siin mässama hakkas, kauplemise allaminek.

Ka oli Tallinnas omal ajal kaubalaewastik, mis endistel aegadel oma lipu all purjetas. Aga Põhja sõja ajaks oli see niikaugele ära lõppenud, et ainult mõni üksik kaupmehe laew oli järele jäänud. Iseäranis selget pilti annab meile tollisissetuleku summa wähenemine, kui meie mitu aastat wõrreldes seda tähele paneme. Aastal 1699 oli see summa 7191 taalrit suur ja siis hakkas ta aast-aastalt vähemaks minema. Aastal 1710 tegi see summa weel ainult 1263 taalrit wälja. Tähen-

datud sissetulek oli niiwiisi üheteistkümne aasta jooksul kuus korda vähemaks jäänud.

Peale sõdade on weel teine põhjus, mis kauplemise peale väga rõhuwat mõju awaldas. Need oliwad ikalduseaastad. See on waewalt usutaw, kui rohkeste ikalduseaastaid õige lühikese aja wältusel enne Põhja sõda ja selle sõja ajal oli. Nõnda oli 1695, 1696 ja 1697 kolm ikalduseaastat järgimööda. Sellepeale tulewad aastad: 1703, 1705, 1708 ja 1709, mis niisama ikalduseaastad oliwad.

Nõnda oli siis 14 aasta jooksul seitse ikalduseaastat.

Heidame pilgu maale ja waatame, missugune olukord seal walitses.

Kõige pealt peab nimetama, et kaks riiklist sisseadet just need oliwad, mis tollel ajal maal olukorra väga raskeks tegiwad. 1710. aastal tuli nende sisseadete ehk wäewõimuliste korralduste mõju kõige tugewamine nähtawale.

Need wäewõimulised korraldused oliwad reduktsion (mõisate kroonu kätte wõtmine) ja ratsameeste andmise sundus.

Juba 17. aastasaja keskpaigus hakati nõudma, et iga 15 adra pealt üks ratsanik täielistes sõjariistades wälja tuleb panna. Sõja tulekuga hakati poole rohkem nõudma. Nõnda pidi Eestimaa kubermang 700 ratsanikku wälja saatma ja see oli Eestimaa kohta küllalt raskust sünnitaw nõudmine. Kui meeste puudusel nõutawat arwu mehi wälja ei saadud, siis pandi selle eest suurt trahwi maksma. Nii nõuti aastal 1701 saatmata jäetud meeste eest 32.000 taalrit.

Ratsamehi pidiwad mõisnikud wälja saatma.

Aga ka talupoegade peal lasusiwad oma kohused. Nad pidiwad woorides käima ja peale selle sõjamaksusid maksma. Seal nõuti sõjawäe tarwis wilja, wankrid ja ka muid asju, mis just maal walmistati.

Nõnda tuli wälja, et talupojad oma käest pidiwad kõik wärske liha, raswa, kasukad, sukad, särgid jne. ära andma. Ka willasid riideid nõuti rohkem kui neid maalt üleüldse wõis saada. Kuid tõsised hädad tuliwad alles 1702. aastast hakates, kui waenlase wäesalgad maad hakkasiwad rüüstama.

Missuguse järje peal maa peale Põhja sõja oli, selle kohta annawad paar järgmist fakti tunnistust:

Aastal 1710 oliwad 150 mõisnikuperekonda, kes linna oliwad asunud, niiwõrt waeseks jäänud, et nad kroonu ja linna poolt omale ärdaste leiba ülespidamiseks palusiwad. Neid ähwardas tõsine näljasurm. Niisama ei suutnud mõisnikud ka tarwilisi protsenta, mis 300 taalrit wälja tegiwad, maja eest wälja maksta, mis rüütlikogu jaoks oli ostetud.

Mis küll pidi kõik läbi elatama, enne kui asi niikaugemale läks!

Mis Wene tsaar Baltimaal tahtis ette wõtta, see oli kõigil juba ette ära näha. Ta tahtis waenlase wägesid esmalt lausal maal ära wõita ja laiali pillutada ning Peipsi laewastikku ära häwitada. See sündis ka Erastwere ja Hummuli lahingutes.

Kui nõnda Liiwi- ja Ingrimaa piiri peal olewad kindlad kohad tal käes oliwad, siis wõis ta ka nende kindluste ärawõtmist plaanitseda, mis weetee läbi Rootsi-maaga ühenduses ja sellepärast iseäranis tugewad oliwad.

Wiimaste seas oli Tallinn esimese koha peal. Tallinn oli mere ääres ja selle kaudu Rootsiga otsekohe- ses ühenduses. Et Tallinn kõige wiimaks käsile wõeti ja temaga terwele Balti sõjale lõpp tehti, kinnitab seda, et Wene sõjakäik nii juba alguses ette oli kawatsetud.

Nii ettekawatsetud ja läbimõeldud plaani oli Peeter Suur walmis ilma kõrwale kaldumata ja liialt ruttamata täide saatma.

Selles seisabki Peeter Suure ja ta nõumeeste rohkemwõim Karl XII kõrwal, kellel tarwiline ettenägemine ja lähe-

date tegurite hindamise oskus puudusiwad. Peeter Suure oskusest, oma tegewuse tarwis parajat silmapilku wälja walida ja ära oodata, tunnistab järgmine näitus:

Kui Löwenhaupti polk Liiwimaalt oli lahkunud ja wenelastel ühtegi meest peale kindlustewägede enam wastas ei olnud, oleksiwad wenelased wäga hästi nõrga Pärnu kindluse kallale wõinud tungida. Nad oleksiwad selle wõinud oma kätte kiskuda ja seega ühenduse Riia ja Tallinna wahel ära lõpetada. Aga wenelased ei teinud seda mitte ja ootasiwad rahulikult, kuni pealahing Poltawa juures oli ära löödud ja neil enam takistust Rootsi wiimaste toetuspunktide ärawõtmiseks ees ei olnud.

Kui meie neid määratud jõukulutusi tähele paneme, mis Riia allaheitmine Peetrile maksuma läks, siis saame wäga hästi aru, mis sellest oleks wälja tulnud, kui wenelased oleksiwad waremalt Tallinna piiramise ette wõtnud.

Kui wähe Karl XII selle abi peale tähelepanemist pööras, mis sinne maa talle oleks wõinud anda, näeme sellest, et 1710. aasta kewadel üks sõjariistus talupoegadesalk Liiwimaal otse kahe silma wahel oli jäetud. Kui see salk oleks weel sõjawäe poolt tarwilist toetust saanud, siis oleks ta Wene wägedele wäga mõjuwal wiisil wõinud wastu astuda. Selle üle teadustab Pärnu linna komandandi oberst v. Schwengelmi poolt 29. aprillil 1710. aastal ühe Liiwimaa talupoja sõnade järele üleswõetud protokoll järgmist:

„Nagu Rentsi talu perepoeg Jürgen, Bauerhofi mõisa ligidalt, teatab, tuliwad minewa esmaspäewa õhtul, 25. aprillil, Burtneeki, Ottenhofi, Bauerhofi, Salisbury ja Wilseni talupojad waikselt nii palju sõjariistadega, kui kätte saada oli, kokku — nagu ta arwab, oli neid umbes 5—600 meest —, et oberst Meserski peale tungida, kes oma dragunitepolguga Burtneeki juures wälja peal laagris oli, sest et ta kartuse pärast enam talupoegade majades ei julgenud olla. Kui nüüd tähenda-

tud talupojad jõe äärde jõudsiwad, kus Wene major 150 mehega silla juures wahti pidas, siis läksiwad nad, ilma et neid tähele oleks pandud, sest et wenelased silla parandamise kallal ametis oliwad ja õhtu ja pimedik kätte oli jõudnud, ligidale ja tormasiwad, wahet pidamata tuld andes, üle silla. Kui nad majori, kes wahi peal oli, ja 5 dragunit hobuste seljast maha oliwad lasknud ja wenelased nägiwad, et talupoegi seisma ei saa sundida ja et major surnud oli, läks wahisalk põgenema ja ruttas oma polgu juurde Burtneeki, kus ta laager oli, talupojad aga oliwad ta kannul. Kui nad Burtneeki tuliwad, arwas ka oberst Meserski, kes silla juurest tulnud meeste käest kuulis, et niipalju talupoegi nende kallale on tulemas, paremaks, kõige oma polguga ära põgeneda, laagrit kõikide wankrite, moonna ja muu kraamiga, mis neil oli, maha jättes, ja oma wiljamagasinid ühes wiljaga, mis neil 5 hoonesse talupoegade seemnewiljast kokku oli kogutud, põlema panna. Neist magasinidest oli neil üks Burtneeki aidas, teine ja kolmas kahes mõisa rehes, neljas Heidekenshofis ja wiies Burtneeki külawanema juures Karklowe talu aidas. Talupojad ajasiwad neid ühe penikoorma maad taga; wastu ööd läksiwad aga talupojad laiali ja tuliwad tagasi, et moonawankrid ja wenelastest maha jäetud laagrit rüüstada. Kui nad parajaste saagi korjamise kallal kibedaste ametis oliwad, tuli waenlane jälle laagrisse tagasi; talupoegadest oliwad paljud aga laiali läinud, muist neile osaks saanud saagiga, muist toidukraamiga, nagu leiwa, tangude, Ernestega jne., mida nad moonawankritest oliwad leidnud, koju poole pööranud; wenelasel läks korda jälle laagrisse asuda, talupojad aeti minema, kuna 20 meest nendest maha jäiwad. Et see kõik ööajal sündis, pidi ka nüisama palju wenelasi langema, sest et nemad tulelukuga-püssidega kunagi märgist mööda ei lasknud; selle peale rääkisiwad nemad teisel ja kolmandamal päewal kohe kokku

jälle iga wiimane mees wälja minna ja weel rohkem warandust enestele omandada; nad tahtsiwad uueste polgu kallale tungida ja teda koha pealt ära ajada; tagasitu-
lekul oli neid jälle 3000 ümber kokku kogunud ja selle loo kõneleja arwamise järele on 28. ja 29. kuupäewa järele peasjalikult midagi talupoegade ja waenlase wahel ette tulnud — et ta aga midagi muud jutustada ei teadnud, lasti ta minema“. — Kui [ka [nüüd oletada, et selle Liiwimaa talupoja juttu tema poolt üles antud arwude ja nende wõitude suuruse kohta ainult wähe uskuda wõib, — peab selle jutu tuuma kohta, s. o. et nemad korraldatud sõjawäe-osa üle on wõitu saanud, neile ometi õigust andma, sest et seda asja lähedalseisja, tolleaegne asjatundja, oberst Schwengelm ka tõeks on pidanud.

Selle kõrwalekaldumise järele, mis meie eemal-seiswasse sõjaplatsiosasse tegime, pöörame nüüd jälle meie linna ja tema saatuse juurde allaandmise-aastal 1710 tagasi.

Juba aasta algusel nähti erutawaid sõjajuhtumisi ette. 2. jaanuaril pidi linnanõukogu ühel pühapäewal erakorralisele koosolekule kokku tulema oma presidendi ettepanekut ära kuulama, et komandandi von Lieveni teadaandmise järele päewal enne seda waenlase ratsawägi kuni 9 penikoorma kauguseni linnale oli lähene-
nud. 31. augustist 1704 saadik oli see jälle esimene märk otsekohe ähwardawast hädaohust, millele wastu tuli minna.

Siis tehti otsuseks kõiki elanikka sõjariistu panna. Raetenrid wiisiwad 8 kodanikkudewäe kaptenile käsu kätte wiibimata kõikidele kodanikkudele ja elanikkudele öelda lasta, et nad enestele püssid, kuulid ja püssirohtu walmis muretseksiwad, öö riides olles mööda saadaksiwad ja nõndapea, kui trummisid lüüakse, kohe oma sõjariistadega platsi tuleksiwad. 4. jaanuaril kestis see kartus äkilise pealetungimise üle weel edasi. Koman-

dant nõudis ka selleks ööseks, et kodanikud sõjariistus oleksiwad, kui trummid lööma hakkawad, ja et tulekuulid, pigikrantsid ja muud sellesarnased tarbeasjad heas korras hoitaks. Reidi peal seiswa sõjalaewa kapteni kinnituse peale waatamata, et see temal mitte raske ei ole oma suurtükkidega Wäikest ja Suurt Rannawärawat igasuguse waenlaste sissetungimise eest kaitseda, käis kindralkuberner selle peale, et Wäike Rannawäraw kas hoopis kinni müüritaks ehk muidu kudagi moodi kinni pandaks. Ka peeti aru, kas see mitte soowitaw poleks kellasid Püha Barbara surnuaialt, Jaani seegikirikust ja Kalamaja kabelist linna tuua, lõpuks aga jäi see nõu katki, kuna peagi selgus, et waenlane ainult luuramisekäigu otstarbel ühe ratsawäesalga oli wälja saatnud. Sõjajalal olek kõigi oma tülitustega, mis ta kodanikkudele sünnitas, ei kestnud siis ka uue aasta esimest nädalatki läbi.

Selle eest nihutati aga wanad ja uued sõjawäeülemuse korraldused seda kindlamalt linnas esimesele plaanile. 12 suurtüki jaoks, mis Haapsalust toodi, lasti alused teha; müüriwalgustajate ja pigikrantside tagawara, mis wiimase erutuse puhul wähenen näitas olewat, tuli suurendada; müüritööd, mis weel lõpule ei olnud jõudnud, wõeti kahewõrdse jõuga jälle käsile; mõned wallikraawides olewad kaitsewärgid (Kapuniere) tuliwad ümber ehitada ehk suuremaks teha, sest et nendes suurtükkide pööramiseks küllalt ruumi ei olnud; lõpuks andis asekuuberner Patkul nõukogule salawiisil teada, et sõjawäel ainult jaanuarikuuks wilja jatkub. Kust nüüd kõigi nende osalt uute, osalt wahetpidamata edasikestwate koormatuste ja nõudmiste jaoks jõudu ning abinõusid wõtta? Nõukogu seletas kodanikkudele: et kõik linna kassad tühjad on, ei saa ilma sõjamaksuta, mille suuruse ja kuju ta nende eneste otsustada jätab, mitte läbi. Kodanikkude wastus oli: Uue sõjamaksu nõudmist tuleb seda kindlamalt tagasi lükata, et kindluste-

tööde juhatamise juures wigasid on tehtud ja sellepärast nüüd kaitsewärgide ümberehitamist nõutakse; neid tagajärgesid peab aga see kandma, kelle süü läbi see sündinud on. Muu seas juhiti tähelepanemist ühe teise rahalise abihallika peale. Mustapeadel oli hõbeasju, mis nüüd kasutatult wedelesiwad, kuna linn awitatud oleks saanud, kui temale üks osa sellest rahalöömiseks wõi pantipanemiseks oleks laenatud. Niisugusel üleüldisel wiletsuseajal poleks see mitte wäärtuseta ka neid erakorralisi maksusid maksma panna, kes nüüd kõrwal seisawad. Gildede ettepanek leidis nõukogu koosolekul wastukõla; Mustapeade-seltsi esitajad kutsuti kokku ja tutvustati neid kogukonna mõtetega. Neile pandi nõukogu juhatuse poolt ette, kui auwääriliselt nende esiisad sellega on toimetanud, et nad omal ajal Wiruja Karjawärawa wahel enda kulul on lasknud kindlustused ehitada ja kuida nad waremate pealetungimiste puhul ei oma wara ega ka werd pole hoidnud; nemad wõiksiwad nüüd ka eneste nime suremataks teha, kui nad oma esiisade jälgedesse astuwad ja nendelt nõutud 2000 loodi hõbedat linna kaitsemiseks annetaksiwad. See meeldetuletus kuulsuse ja surematuse üle awaldas tarwilist mõju; lubati, mida soowiti*). Kui aga hiljemalt neid asju tarwis oli wälja anda, siis tuliwad mitmesugused lahkarwamised ja lähedal seiswate isikute isiklised huwid nähtawale. Mustapeade-selts pidawat — seletati siis — selle eest hoolt kandma, et seltsi warandus pommitamise juhtumisel kaitsetud oleks, ja selle jaoks majas igasugusid ehitusi ette wõtma, nimelt Olai gilde

*) Tallinna linna arhiwis olew dokument 22. juulist 1710. a. awaldab nende hõbeasjade kohta üksikasjalise nimetuse. Nimelt laenati siis linnale:

4 hõbedast kannu, kaalusiwad kokku . . .	218 loodi
3 pokali kaantega, " " . . .	150 "
89 peekert, nende seas 2 kaantega . . .	1633 "
	2001 loodi

wastas lewat müüri uueste üles ehitama. Lühidalt, seisukord oli raske, ja lõpuks oli hoopis teisi põhjendusi ja seletusi tarwis, kui juttusid närtsimata loorberidest, enne kui esiteks 1500 loodi ja alles mõne kuu järele, natuke aega enne ümberpiiramist, ülejäänud hõbeasjad välja anti.

Ehk nüüd rasketekatsutud linn selle läbi küll lühikeseks ajaks tungiwamast rahahädast peastetud oli, tuli ometi selle eest üleüldine wiletsus ühel ehk teisel kujul jälle nähtawale. Kerjamine kaswas sedawõrt suureks, et harilikkude abinõudega enam tema wastu ei suudetud wõidelda. Weebruari alguses teatati nõukogule, et 81 kerjajale, keda wiimase kuu jooksul waestemajasse oli kogutud, 32 waest last lisaks juurde on tulnud, kes uulitsatel oliwad istunud ja seal nuttes kerjanud. Siis jõudis niisugune aeg kätte, mil ka headel aastatel ja rahuajal maal wiljast puudu tuleb, ja temaga ühes walgusiwad ka waenlase käe ja sõjamaksude läbi kerjusteks tehtud talupojad linna. Miskisugune abinõu ei aitanud selle wastu; kui sandikubjad kerjajatekarja ühest linnawärawast välja ajasiwad, siis tuliwad wiimased teisest wärawast jälle uueste tagasi; ja kui nüüd wärawahtidele käsk anti, et nad ühtegi kerjajat läbi ei laseks, pruukisiwad tagasiaetawad osalt kawalust: nad laenasiwad enestele paremad riided selga ja peasesiwad nii wärawast läbi, kuna nad linnas eneste sandiriided jälle nähtawale tõiwad; osalt kogusiwad nad endid suurel hulgal linnawärawate ette kokku ja tungisiwad wäewõimul sisse. Eraheategewusest ei olnud ka mitte puudu; raehera Buchau andis igapäew läbikaudu 50 isikule süüa ja asetaski haiged nende seast oma majasse. Aga mis aitas kõik see, kui märtsi lõpuks kerjajate arw juba 2000 peale oli tõusnud. Seal tuli juba muid abinõusid otsida. Esiteks lasti waestetalitajad korwidega majast majasse käia ja nende poolt kogutud leiwa ning heeringa tagawara siis waestemajas ära jao-

tada. Peale selle seati kaks korda nädalas awalikud söötmissid Wiruwärawa ees olewate aedade juures sisse.

Selle juurde tuliwad kurwad nähtused soldatite kaswawast üleannetusest. 8. märtsil kaebasiwad pagariamehi esitajad nõukogule, et selsamal hommikul 100 meest Pahleni polgust ühes alamohwitseridega Saia-kangi alt oliwad läbi läinud ja seal naistel poodidest leiwad ning said ära rööwinud ning wäewõimuga rüüstanud. Warsti selle järele ähwardasiwad need-samad soldatid lihakarnisid ja saiapoodisid ära lõhkuda, kui neile mitte warsti tarwilist jagu toitu ei muretseta.

Et toidu ja hoolitsemise puudusest tekkiw sõjawäe määratsemine kõikide asjade lõpp oleks, see oli mõedu-andwates ringkondades päewaselge, nii et enne juba, kui ühtegi märki kadumasolewa distsiplini üle näha oli, Patkuli käsu järele maa ja linna esitajad selle asja pärast nõupidamisele kokku kutsuti.

7. weebruaril kogusiwad mõlemate esitajad Landstoa peale kokku. Mõisnikkude poolt ilmusiwad: mõisnikkude peamees Georg Dettloff Uexküll, maanõunikud Reinhold parun Ungern, Christian von der Pahlen, Bengt Gustaw Rosen, Friedrich Löwe, Fabian von Tiesenhäusen, Tönnis Johann Bellingkhäusen ja Otto Fabian Wrangell, peale selle kaks Harjumaa asemikku, Wiruja Järwamaalt kumbagist kolm ja kaks Läänemaalt; linna poolt oliwad: bürgermeister Christoph Michael, sindikus Joachim Gernet, raeherrad Thomas von Schotten, Christian Buchau, Johann Hueck ja Jakob Kahl, kõik sekretärid ja paljud mõlemate gildede asemikud.

Maanõunik Ungern awas selle koosoleku teadaandmisega, et asekuubern ja kindralmajor Patkul sõjawäe ülespidamiseks 400 lasti wilja ja 3000 taalert raha nõuab, selle juures aga kroonu rendimõisade — nimelt Hiiumaal ja Muhus olewate mõisade — sissetulekuid silmas peab. Selle teadaandmise järele kujutati seda wäga

kurba seisukorda, mis maal walitses. Wirumaa ja Järwamaa oliwad juba 1704. a. saadik waenlase walitsuse all; mõlemad maakonnad, niisama ka üks osa Harjumaad, oliwad juba enamalt waenlase poolt ära lagastatud ja maha põletatud. Läänemaa üksi oli puutumata, selle eest aga iseenesest kehwa ja paljude sõjakoormate läbi nii wälja kurnatud, et ta midagi anda ei wõi. Minewa sügisest saadik elab suur osa mõisnikkudest linnas ja toidab ennast sellest wäikesest wiljatagawarast, mis ta waenlase rüüstamise eest oli ära peastnud. Mõisniku-seisusel ei olla kudagi wõimalik Patkuli nõudmisele wastu tulla.

Bürgermeister Michael maalis oma poolt linna seisukorra üle niisamasuguse tumeda pildi: kaubandus ja läbikäimine on juba 15 aastat lonkamas; 21.000 taalrit on linn möödäläinud aastal juba wälja andnud; elanikkudel on enestel leiwest nappus, lühidalt, ei üleüldised ega ka eratagawarad ulata kaugeltki selleks, et nii määratu suurt toetust anda, nagu seda nõutakse. Seisuste asemikud läksiwad koost ära, et peale selle, kui asi nende seisuste laiemates ringkondades on läbi räägitud, weel kord kokku tulla. Aga ka teisel koosolekul oli seesama tagajärg, mis esimesel: Patkulile anti eitaw wastus. Tema saab sellest — oli tema wastus — kohe Stockholmi teada andma, leiab aga enese sunnitud olewat senikaua, kuni sealt abi tuleb, wiljatagawarasid üles otsida ja neid sunniwiisil ära wõerandada. Nagu lubatud, nõnda tehti, nimelt saadeti nõukogu liikmetele nõndanimetatud karistusesoldatid majasse; missugusid tagajärgesid see üleüldse sõjawäe toiduküsimuse kohta tõi, seda ei ole meie käes olewast materjalist mitte näha. Ainult nõnda palju on nimetatud, et Patkul hiljemalt oma nõudmisi tubliste wähendas, ja et pikkade sekelduste järele pool sõjamoonest, siiski suuremalt jaolt sunniwiisil, kätte saadi. Esimene ja eelwiimane

wiljasaadetus Stockholmist jõudis 2. juunil siia; kuni sinnamaani oli siiski, nagu näha, läbi saadud.

Maa ja linna auks ning kiituseks peab siin üleüldse otsekohe ütlema, et vaatamata selle peale, et arwamised selle kohta lahku läksiwad, mis kroonu poolt nõuti ja mis siinsete riigialamate poolt pidi antud saama, ja et walitsus terawalt oli üles astunud, nagu meie seda eespool tundma õppisime, elanikkude truu meeolelu Rootsi walitsuse ja tema wõitnud kroonikandjate wastu ja nende hea läbisaamine walitsuseametnikkudega kunagi oluliselt pole kõigutatud saanud. Selle üle pakuwad terwe rida kirjatükka niihästi linna kui ka mõisnikuseisuse arhiwist ühel meelel tunnistust. Selle kasuks kõneleb ka näituseks see südamluk rõem, mis siin tunti, kui sõnum wiimse wõidu üle, mis Rootsi sõjariistadele Põhja sõjas oli osaks saanud, siia jõudis. See oli sõnum Stenbocki kuulsa pealetungimise üle, mis ta Helsingborgi juures 11. märtsil 1710 Daani laagri peale oli ette wõtnud. Teade selle üle jõudis 23. märtsil siia ja andis põhjust üheks tänupühaks, mis päewal peale selle pühitseti. Nõukogu ja kodanikud läksiwad rongis kirikusse ja peale jutluse lõpu, kui „Sind Issand kiidame“ ära lauldi, lasti linnamüüridelt 16 suurtükist kahekordsed aupaugud, mida „rootslaste hüüdsõnaks“ nimetati. — See oli wiimane kord, mil linna püssirohi Tallinna müüridelt oma kohut oli täitnud!

Warsti tuli aga uusi koormatusi juurde. Kindlustewärkidel olla üks wäga kardetaw puudus, awaldati lossi kutsutud nõukogu ja gildede liikmetele, ja nimelt Nunnewärawas; sellepärast oli sinna tarwis üht uut kantsi wõi kindlust juurde ehitada. Ei sünni seda mitte, siis ei wõi mõjuwast wastupanekust juttugi olla. Linn ei tahtnud sellest aru saada; ta pani wastu, ennast selle peale toetades, et kindralkorterimeister Palmquist neid juba ammu sellega trööstinud on, uusi kindlustusewärkisid ei olla nüüd mitte enam tarwis.

Läbirääkimisi hakati aga siiski pidama ja nende tagajärg oli lõpuks see, et ehitusega peale hakati ja tööd suure agarusega kuni peaaegu ümberpiiramise alguseni edasi tehti. Iga päew pidiwad 200 töolist, nende seas niihästi soldatid kui kodanikud, wallitööde kallal olema; 80.000 puud raiuti Haberstis maha ja weeti kantside ehitamiseks; kas see kants üleüldse täieste walmis sai, seda ei teata mitte.

16. juunil oli jälle üks ärewusepäew; kaks roodu mõisnikkude sõjawäge pidiwad öö riides mööda saatma; öösel tuliwad Jõeleftmes olewate eelwahtide poolt teated waenlase liikumise üle. Elanikud äratati trummipõrinaga magamast üles; kõik kaheksa kodanikuroodu pidiwad sõjariistad kätte wõtma. Nõnda oodati hommikut, kus selgus, et waenlane jälle tagasi oli läinud.

Nagu endisedki ärewusepäewad, nõnda tõi ka see linnale koormawaid korraldusi ja muudatusi kaasa. Kodanikud ei pidanud mitte ainult selle eest muretsema, et sagedamine laskeharjutusi pidada, waid nende jaoks seati ka järjekorraline wahiteenistus wallide peal sisse. Raskem aga kui see, oli suuremaks kaswaw korterimuretsemise kohustus: kõik sõjawäeosad, peale Tiesenhauseni ratsawäepolgu, kes alewisse jäeti, tõmmati linna sisse kokku. Teiselt poolt sünnitas see asjaolu, et linn elanikkusid oli paksult täis tuubitud, rahwa terwisele suurt hädaohtu, nii et selle läbi kahju suurem oli, kui muud raskused ja materjalilised kaotused tõiwad. Juba möllasiwad kõhutõbi ja soetõbi sõjawäe hulgas; erutawad teated selle üle, et Danzigis ja Poolamaal katk oli laiali lagunenud, jõudsiwad juba eelmisel aastal linna ja nende põhjal anti ülemuse poolt määrused wälja, et ilma nõukogu teadmata keegi ühtegi sealt poolt tulnud wõerast oma juurde ei tohtinud wõtta. Nüüd aga — see oli juulis 1710 — saadi teada, et „kuri taud“ Wil-

jandis, Tartus ja Karksis, seega üsna lähedal, oli lahti läinud.

Küll katsuti katku sissetungimise vastu ühe käsu-kirjaga wõidelda, millega talupoegadele mitte luba ei antud linna ja alewitesse tulla, waid sunniti neid Liwapeale peatama jääma, kus neid kadakaokste suitsuga haiguseidudest katsuti puhastada, enne kui nad linna-elanikkudega läbikäimisesse wõisiwad astuda; kuid nendel määrustel ei olnud soowitawat tagajärge. 11. augustil tuli esimene katkjuhtumine ette; see ei juhtunud mitte alewis, waid südalinnas, ja taudi esimesed ohwid oliwad jõukamast klassist pärit. Arstid — neid oli nähtawaste ainult kolm — oliwad alguses haiguse laadi kohta kahewahel; see ei kestnud aga kaua; needsamad tundemärgid — paisete ilmumine ja sellele warsti järgnew surm — kordusiwad üksteisele järgnewates juhtumistes; ei wõinud enam mingit kahtlust olla, et Tallinnasse katk sisse oli tunginud.

Üleüldse jäiwad elanikud — wõrdlemisi sõjawäega — esimestel nädalatel weel puutumata. Meie näeme seda ühest arupidamisest, mis nõukogus selle peale ette wõeti, kui õpetajad konsistoriumile nõudmise ette oliwad pannud, et iseäralised katkupreestrid ametisse seataks. „Terwetel inimestel on — nii seisab konsistoriumi ettepanekus — õpetajate vastu, kui need haigete juures käinud wõi neid armulauale wõtnud, iseäralist jälkusetunnet märgata.“ Nõukogu tagasilükkaw otsus 24. augustist laseb selle vastu wälja paista: et praegu, tänu Jumalale, siin linnas katkuhaigus weel täieste ei mölla, siis jäägu ka õpetajaherrad igauks oma koguduse juurde, nõndasama kui 1657. aastal tollaegsel katku ajal linnakirikute õpetajaherrad auwääriliselt, truuwilt ja õige hoolet kandes oma koguduse juurde jäiwad, sellesama truudusega oma kohusi täita.“ Kahjuks ei wõinud ülemus midagi mõjuwat teha, et taudi laialila-

gunemisele wastu astuda, waid ta pidi ka ise kätt ter-
wisewastastele korraldustele pakkuma.

Riia ja Pärnu langemise järele hakkasiwad kõik sõjawäed endid Tallinna poole kokku koguma. 15. augustil ilmusiwad jälle waenlase wäesalgad Lasnamäele. Nüüd oli ühe nõudmisega, mida Patkul juba teist korda ette pani, tōsi taga: linna lähemas ümbruses pidiwad majad maha kistud saama, et seeläbi wallisuurtükkidele enam tegewuseruumi muretseda. Ühelegi teisele korraldusele ei hakkanud nõukogu ja kodanikud nõnda ägedalt wastu, kui sellele. Suure waranduslise kahju peale waatamata saaks ilma peawarjuta alewielanikkude linna juurdewoolamine ka wäga terwisekardetaw olema, wastati Patkulile. Kodanikud wōtsiwad eneste peale kohustuse majade häwitamise kallale asuda, niipea kui hädaoht käes on. Nõnda oli siis ka kindlusekoman-
dant sellega rahule jäänud, et augusti algul 6 maja Suure ja Wäikse Rannawärawa ees ära lõhuti. Kui aga waenlane juba Lasnamäele ilmus, ei lasknud Patkul ennast enam tagasi hoida. Suure sõjanõukogu koosolekul, mille ta linna ja maa esitajatega ära pidas, nõudis ta kindlalt, et 150 sülla kaugusel wallikraawidest kõik majad ära koristataks. Hiljem anti oberst Rehbinderi palwe peale, kes wahepeal Bistrami asemele komandandiks oli saanud, nõnda palju järele, et lõhkumisekaugust poole peale lühendati. Paenutati siis paratamatuse alla ja lõhuti 19. augustil 49 maja maha. Patkul ei jäänud sellega rahule; ta nõudis, et ka Kristinentalis olewad majad ja puust Kaarli kirik maha lõhutaks ning wiimase ümbrus puhtaks tehtaks. Kui linnalased selle nõudmise täitmisega wiiwitasiwad, saadeti soldatid wälja, kes 23. augustil kõik need hooned põlema pistsiwad.

Kuda nüüd kõiki neid ilma peawarjuta jäänud alewielanikka linna mahutada? Need oliwad suuremalt osalt woorimehed, kalamehed, majateenijad ja teised

wäikekäsitöoliste seisuse liikmed. Nendest mahutati 60 gümnasiumi neljanda ja 70 kolmanda klassi ruumidesse, ühtekokku aga 180 isikut gümnasiumi ja selle kõrwal olewa trükikoja ruumidesse; teised asetati linna kraamiaita Wanal turul; ülejäänud pidiwad ulualusega linna wangikodades läbi ajama. Sellega oli ka, nagu seda ruumi ja elanikkude arwu oludest küllalt selgub, linn kõige kõrgemal määral inimesi täis tuubitud ja seetsamast leidis taud enesele wägewa toetuse. Ainult mõni päew peale selle, kui nõukogu seletanud oli, et siin täielikust katkutaudist weel midagi ei teata, pidi ta 26. augustil nooremate kodanikkude palwet ära kuulama, et neid hulga surnukehade kirikusse kandmisest wabastataks. Selle wahe sees maeti ometi weel kõik surnud maha, mida 3 nädalat hiljem, kui taudi möllamine kõige kõrgemale tipule oli jõudnud, enam teha ei suudetud. Enne aga, kui meie katku laialilagunemist kuni sinnamaani kirjeldame, peame oma tähelepanekut ümberpiirajate tegewuse peale pöörama ja lõpuks jälle mõned nädalad tagasi minema.

Juba 1709. aasta detsembris sai Narwa komandant polkownik Wassili Sotow käsu 3 dragunipolguga (nende seas Olonetsi ja Tobolski polgud) Eestimaale sisse tungida ja Tallinna ühendust lausamaaga katkestada. Enne aga, kui ta selle linna lähedale tuli, sai ta Rakweres oma ülema kindral Baueri käest uue käsu Wiljandisse taganeda ja seal esiteks seisma jääda. Alles mitu kuud hiljemalt, 1710. a. aprillis, tehti talle ülesandeks pikkamööda Põltsamaa kaudu Tallinna poole liikuda. Temaga ühines Tallinna alla tulekul 15. aug. brigadir Iwanitski 6 jalawäepolguga (Peterburi, Troitski, Wladimiri, Asowi, Jaroslawi ja Smolenski polgud) ja ühe bataljoni grenaderidega. Nendest asusiwad esimesed Ülemiste järwe kaldale ja sealt kuni Pärnu maanteeeni, teised praeguse Narwa maantee ümbrusesse mäe peale, ja mäe kalda alla parem tiiw, ning jäiwad

sinna laagrisse. 18. augustil ühines nendega weel Pärnu poolt siia tulew kindralmajor würst Aleksander Wolkonski tugewa ratsawäe-osakonnaga*). Warsti nende järele tuli weel Pärnu poolt terve piiramisewäe ülemjuhataja kindralleitnant Felix Bauer 6 dragunipolguga (Kiiewi, Wjatka, Newa, Troitski, Nowo-Troitski ja Jamburi polgud) ja jäi nendega Harku laagrisse. Terwe Wene sõjawäe suurus, kes endid augusti lõpuks osalt linna ümber, osalt Tallinnast natuke eemale (Harku on Tallinnast 11 wersta kaugel) oliwad kokku kogunud, tõusis juba 15 polgu ja ühe grenaderibataljoni peale, mille juurde weel Wolkonski wäeosa, kelle suurus meile teadmata on, tuleb arwata. Kui palju mehi just selles sõjawäes oli, seda ei saa kätte, sest et polkude suurust kusagil pole üles antud.

Mis nüüd ümberpiirajate sõjategewusesse puutub, siis teatab „Книга Марсова“, et kindral Baueri tuleku järele kindlusele ägedalt kallale tungitud („сильно атакирована“) ja kõneleb nõndanimet. „Peeter Suure päewaraamatu“ Bachmeisteri wäljaanne nendest häwitustest, mis kauakestwa pommitamise läbi linnale osaks saanud. Mõlemad teated pole aga otsekoheste hallikate kõrwal kõikide tõsiste sündmuste üle, nagu nad nõukogu protokollidesse on üles pandud, mitte uskumiseväärilised. Nende teadete järele pole linna laskmist kunagi ette tulnud ega wõinud seda õieti ollagi, kuna piirajad wäeosad ainult mere pool küljes Lasnamäelt oliwad alla tulnud (wististe Kadrintali lähedal) ja ühe ning tõeste ka ainsa kaldabatarei waenlase laewade poole pöörasiwad, millest aga nõndasamuti, nagu ka Lasnamäeltki, tolleaegsete suurtükkide jooksujõu juures wõimalik polnud linna peale lasta. Isegi ka kaldabatarei mõju, millest „Päewaraamat“ kõneleda teab, et ta kõiki waenlase laewu keelanud kaldale lähenemast, ei tule

*) Selle wäeosa suurust pole ei „Peeter Suure päewaraamatus“ ega ka „Книга Марсова“ sees ülewal.

kuigi suureks pidada. Sest see on kindel (ja nimetatud Wene hallikad teatawad ka sellest), et weel 8. septembril siin 200 Helsingi jalawäepolgu meest maale tuliwad ja et päew hiljem selle üle aru peeti, mitme terwitusepauguga Helsingist oodatawat uut kindralkubeneri Lievenit tuleb wastu wõtta; nõndasama on ka teada, et 9.—15. septembril Stockholmist saadetud wilja- ja sõjamoonaatagawara sadamast linna on toodud. Isegi ka maa poolt ei wõinud piiramine ei täielik ega ka linnale igakülgsest äraeraldaw olla, sest et ühelt poolt ühendus Teliskopliga kunagi pole katkestatud olnud, ja teiselt poolt kindel on, et weel septembri keskpaigas Raelt weisid ja hobusid linna on toodud.

Kõige tuntawamat takistust sünnitasiwad piirajad weemuretsemisele, kuna ainukene kanal, mis joogiwett peaweehallikast — Ülemiste järwest — linna tõi, warsti Sotowi siiajõudmise järele tema kätte sattus ja tema seal wee kinni pani. Sellega ühenduses jäiwad ka linna weskid kuiwale. Nii suur, kui sellest kaswaw häda ümberpiiratawatele ka oli, on see ometi „Книга Марсова“ ja „Päewaraamatu“ sees liialdatud, kui need jutustada teawad, et linnas toiduwalmistamiseks wihma- ja koguni ka merewett on tarwitatud. Waatamata juba selle peale, et jutt merewee tarwitamisest lollus on, polnud ka kumbagit seltsi wee tarwitamiseks mingit wadjadust, kuna ka tol ajal, nagu praegugi, palju kae- wusid oli, mis hädalisemaid tarwidusi täitsiwad. Hobuseweskite ja käsikiwidega aga täideti wesiweskite aset. Kauaks ei wõinud need abinõud muidugi mitte ette lüüa ja sellepärast pidi linnasõjawäe lähem ülesanne selles seisma, kuda waenlast sellest kohast ära ajada, kus weekanal Ülemiste järwest wälja tuleb, ja sellepärast tekkis mõte wäljatungimist ette wõtta.

Wäljatungimise plaani hakatuse ja arenemise üle on meie arhiwis mõned teated, mis selle asja üle üsna parajat walgust heidawad. Juba 24. augustil tuli üks

Wene kapten kui wahelträäkija (parlamentär) linna, kes kuberner Patkulile ühe kirja tõi ja teisel päewal jälle ära saadeti. Linna ja mõisnikuseisuse esitajad nurisesiwad sellepärast, et nende eest selle kirja eesmärk ja sisu saladuses peeti. Iseäranis äratasiwad aga need ühekülgsed läbirääkimised, mida Patkul pidas, ohwitseride seas usaldamatust ja selle tagajärjel pidasiwad nad ühe nõupidamise-koosoleku seisusteasemikkudega ära, mis Patkuli selja taga sündis. See koosolek peeti nimelt 9. septembril raekojas ära ja temast wõtsiwad peale nõukogu ja mõlemate gildede asemikkude weel osa: oberst Magnus Wilhelm parun Nieroth (kuberner Carl parun Nierothiga mitte ära wahetada), oberst Bogislaus von der Pahlen, oberst-leitnant Rutenskjold ja oberst ning komandant Rehbinder. Oberst Nieroth awas läbirääkimised. Ta juhtis selle peale tähelnpanekut, et katk iga päew 50—60 soldatit maha murrab, mispärast karta on, et lõpuks terve kaitsewägi kokku sulab ja linn ilma wastupanekuwõimaluseta waenlase kätte langeb. See olla ju küll teada, et kõrge senati poolt Stockholmist abi on lubatud; sellepärast tulla ka siin teha, mis wähegi wõimalik, nimelt olla tarwis waenlast wäljatungimise läbi koha pealt ära ajada, „kuna see seal just pommitamise all on ja wesi on kinni pandud“. Asekuberner Patkul oli juba mitu kirja kindral Baueri käest saanud, millede sisu ta aga ohwitseridele ei tahtnud teatada. „Et see suure tähtsusega asi on — lisas Nieroth juurde — siis on ta nõukogu ja kodanikka selle kõigega tutwustanud, lootes, et nemad selles asjas kõige paremine wõiwad aru pidada. Nemad, 4 obersti, on üheskoos otsustanud wäljatungimist ette wõtta, ja kui herra asekuberner seda mitte lubada ei taha, siis arwas tema, et küll mõningad nõukogust ja kodanikkude seast tema juurde peaksiwad minema ja wäljatungimise wajaduse eest üles astuma.“ Bürgermeister Michael seletas: Linn ja koda-

nikud olla oma wande järele, millega nad Kuningliku Majesteedi ja kõrgekskiidetud kroonu wastu eneste peale kohused on wõtnud, linna alleshoidmiseks walmis kõik tegema, mis inimese wõimuses seisab; mis wõib aga seal parata, kus heal tahtmisel õnnetu mõju on? Nieroth wastas: Wäljatungimise juures ei wõi ometi rohkem kaotada kus praegu katk maha murrab. Kodanikkude nimel kinnitas gildewanem Stoll, et nemad wäljatungimise korral igasugust abi annawad, mis wõimalik on, nimelt wärawaid ja wallisid saawad kaitsema. Bürgermeister Reimers astus üles, seletades, et aseku-berner nendele seatud ülemus on ja et sellepärast ilma tema nõusolekuta wäljatungimine mitte lubataw ei wõi olla. Gildewanemate Stolli ja Lantingi ettepaneku peale tehti siis otsuseks selle asja pärast mõisnikuseisuse asemikkudega läbirääkimistesse astuda. 10. septembril pidasiwad needsamad isikud, kes ennemaltki, weel kord koosolekut. Nieroth käis weel ägedamalt peale kui mõni päew enne seda, et rutulisi sammusid astutaks. Nimelt ei tohitaks enam seda lubada, et Patkul waenlase poolt saadud kirjasid hoiab, ilma et ta nende sisu teataks. Selle peale kutsuti mustapeade poolt walitud wanem Stampehl sisse ja küsiti, kas mustapead ka soowiksiwad kaasa tulla? Tema wastus oli: Mustapeade wennad on [walmis Kuningliku Majesteedi ja linna hea käekäigu jaoks oma kohusetäitmist üles näitama ja kaasa tulema.

Selsamal päewal peeti ka lossis koosolekut, kuhu ülemalnimetatud ohwitserid ja mõned mõisnikud oliwad ilmunud. Patkul käskis Nierothi oma plaani ette kanda, kusjuures ta kuninglikku fiskali Drummerit oma arwamise wäljatungimise kohta laskis kirja panna. Patkul tunnistas Nierothi plaani täieste lootusetaks ja seletas, et tema oma nõusolekut selle jaoks mitte ei wõi anda, mispeale Nieroth enese ja teiste ohwitseride nimel pühalikult kinnitas, „et nemad Jumala ja Kuningliku

Majesteedi ees tahawad süüst wabad olla“. Mõisnikkude peames ja bürgermeistr Michael ei andnud oma poolt mingit otsust, „sest et nende mehi liig wähe oli ilmunud“.

12. septembril tuliwad mõisnikuseisuse, nõukogu ja gildede liikmed landstoa peale kokku, et wäljatungimise üle edasi nõu pidada. Mõisnikkude poolt kokku seatud wäljatungimiseplaan loeti ette, misjuures nõukogu ja gilded seletasiwad, et nemad nii nüüd kui ennegi walmis on wäljatungimise jaoks kõiki, mis tarwis, tegema, kuid et see sõjaasi on, siis peawad nad oma otsuse komandant Rehbinderile ette panema. Kuid siiski heideti mõisnikkude plaan kõrwale.

Weel kord leiame wäljatungimise küsimusest jälgesid 13. septembril tehtud protokollis, kus seisab, et asekuberner Patkul olla bürgermeistrile õhtu hilja kella 11 ajal öelda lasknud, mustapead olgu wäljatungimiseks walmis. Peaaegu paistab sellest, et Patkul oma wastuses, mis ta sellesama päewa enne lõunat teatud pühalikul kujul oli awaldanud, jälle wankuma oli löönud. Nagu teada, ei tulnud wäljatungimisest midagi wälja. Teatawaste ei olnud selle juures mõisnikkude politikline seisukoht mitte ilma mõjuta. Hoopis selle wastu, kui linnakodanikud, ei olnud mõisnikud juba mõisade tagasiwõtmise ajast saadik Rootsi walitsuse wastu sugugi sõbralikud ja sellepärast ei waadanud nad maa teise riigi külge minemise peale sugugi kui mõne suure õnnetuse peale. Wäga tähelepanemise wääriline on selle asja kohta juba ennem nimetatud maanõuniku Reinhold parun Ungern-Sternbergi kiri, mis 22. septembril 1710*) mõisnikkude peamehele parun Taubele on saadetud ja järgmiselt käib:

Kõrgeste austatud herra wend!

Mina andsin eila äraolijate herrade maanõunikkude ja mõisnikuseisuse eest oma heale, et palwe kindral-

*) Kiri on mõisnikuseisuse arhiwis leida.

majorile (Patkulile) wõiks sisse antud saada. Praegu on häda tõeste nõnda suur, et ta enam suurem ei wõi ollagi; hädaoht, mis meil ees seisab, saab weel kaugelt hirmsam olema, ja meil pole midagi muud abi, kui halastaja Jumala peale loota. Meie oleme oma kuninga ja Rootsi walitsusega küll wande ja kohustuse läbi seotud; Jumala wägewuse wastu ei wõi aga keegi inimene kakata, tema tahtmise alla peame meie endid andma, kes selle raske piinaga waenlase heaks ja meie wastu wõitleb. Selle rõhuwa seisukorra juures peab aga ka tulewate põlwede ja selle hea nime peale waatama, mida meie juba mõni sada aastat oleme enestel alles hoidnud. Linna kaitsemine pole mitte meie kätte usaldatud, mispärast kodanikud enne rääkima peawad, ja parem on, kui meie oma palwekirja mitte enne sisse ei anna. — Ma kuulsin, et täna mõned mustapead on lossis käinud ja wäljatungimise asjas teatanud, et nemad jalawäega wõiksid kaasa minna. Seeläbi tahawad kodanikud enestele head nime saada ja eneste truudusest tunnistust anda, ja aadeliseisus ei wõi ennast millegi peale pakkuda. See on nende juures petuasi, mis aga meid tulewikuks suurema kahju sisse wõib lükata. Siin peab ettewaatlikult toimetama, et meie mitte muutlikkudeks tulewateks aegadeks eneste peale laiduwäärilist ja rasket wastutust ei tõmba. Ma palun seda niihästi herradele maanõunikkudele, kui ka mõnedele aadeli seast teatada. Minu õnnetus on nii suur, et ma oma parema lõbutuju kaotanud olen ja weel selles hädas wiibin, mis armas Jumal minu ja minu maja peale on saatnud. Selle kõige järele paistab mulle, et ma ennast mitte koguda ei suuda. Seda wähest teile, head soowides, meelde tuletades, olen herra wenna teener

Reinauld d'Ungern-Sternberg.

Edaspidistest nõupidamistest Patkuli ja Rehbin-
deri kui ülemjuhatajate wahel wäljatungimise üle ei

ole enam midagi teada. Et väljatungimist mitte ette ei wõetud ja selle üle ka enam juttu ei olnud, see selgub hõlp-saste katku möllamise suurusel, kuna see just tolleks ajaks kõige kõrgemale tipule oli tõusnud. Inimesed langesiwad surnult uulitsatele maha, ilma et nende mat-mise eest oleks suudetud hoolitseda, ehk küll harilik matmisekord ära oli jäetud; konsistoriumi käsu peale oli kellade helistamine juba 10 septembrist maha jäetud ja surnukehasid ei kantud enam kirikutesse, waid weeti hobustega regede peal alewite surnuaedadele, kus ruumi kitsaksjäämise pärast platsisid juurde pidi ostetama. Waestemajades, mis, nagu eespool tähendatud, esiotsa kerjajaid tungil täis oliwad, suriwad elanikud niisama hästi kui täieste wälja; nendesse jäi weel ainult 5 ini-mest järele. Kapten Kettler seletas 15. septembril, et tema enam ei saa wahtisid wallidele wälja panna, sest et tema wäeosa 15 mehe peale on kokku sulanud. Linnalaste terwest miilitsawäest oliwad 26. septembril weel ainult 23 soldatit terwed. Selsamal päewal oli Patkuli ametliku seletuse järele Rootsi sõjawäe kõige tugewamas polgus weel ainult 90, teistes aga iga-ühes 60—70 meest.

Niisugustes oludes pidi küll kõikides ringkondades väljatungimisemõte katki jäetama. Üleüldine wiletsus oli tõeste oma kõige kõrgemale tipule tõusnud.

Nõukogu ja kodanikud saatsiwad 21. septembril Patkulile kirja järelküsimisega, kas wäljaspoolt abi on oodata wõi mitte; „kuna wiletsus ja suremine linnas nõnda suurel mõi edul on wõimust wõtnud, et lühikese aja sees kõigele peab lõpp peale tulema“. Wastus selle peale järgnes 24. septembril lossis ühel suuremal koosolekul, millest maanõunikud ja aadeliseisus, terve nõukogu, gildede wanemad ja paljud teised kodanikkude asemikud osa wõtsiwad. Wastus ise seisis selles, et koos-olijatele Peeter Suure üleskutse 16-mast ja Menschi-kowi kiri 17. augustist ette pandi, mis, nagu Patkul

tõendas, õhtul enne seda tema kätte on toodud. Kuninglik adwokat-fiskal Drummer luges need kirjad ette, mispeale seisuste asemikud seletasiwad, „et nad enesetele kuni lähema teispäewani peawad mõtlemiseaega paluma, et niisuguse tähtsa ja suure otsuse pärast aru pidada.“

Nüüd järgnewad otsustawad asjalood ruttu üksteise järele.

26.-mal tuliwad mõisnikud, nõukogu ja gilded jälle kokku allaandmise küsimuse pärast nõu pidama ja otsust tegema. Selsamal ajal pidas kuberner oma ohwitseridega sõjanõukogu.

Kõigil kolmel koosolekul jõuti otsusele, et allaandmise eest peaseda ei saa.

Kohe anti sellest kindral Bauerile teada ja ühtlasi tehti ettepanek, et mõlemilt, wenelaste ja rüütlikogu, poolt kaks meest wastamisi pandiks tulewad saata, linnawärawad aga kinni peawad seisma. Tallinna linna arhiwis on praegu kindral Baueri kiri alles, mis selle ettepaneku peale on saadetud. Sellest kirjast paistab muu seas wälja, et enne kirja saatmist juba mõnda päewa sõjariistaderahu oli peetud — arwatawaste juba 24. septembrist saadik — ja et selle sõjariistaderahu ajal Rootsi laewad Wene sõjameeste wõi kaldabatারেide peale lasknud oliwad, mille pärast Patkul kindral Bauerilt wabandust oli palunud.

27. septembril seadis sõjawäeülemus kui ka rüütlikogu lepingutingimised kokku. 28. sept. oliwad Harku mõisas läbirääkimised, kuhu ka linnast bürgermeister Reimers, linnasekretär Joachim Gernet ja mõlemate gildede asemikuna gildewanem Lanting oliwad saadetud.

29. septembril tuliwad saadikud mõlemalt poolt allakirjutatud allaandmisekirjadega tagasi ja weel selsamal päewal anti kindlus wenelaste kätte.

Rootsi wägi, mis 4000 pealt 400 peale oli kokku sulanud, läks 6 suurtüki, lehwiwate lippude ja muusika-

mänguga Suurest Rannawärawast wälja sadamasse, et laewade peale astuda, mis mõni päew ennem Rootsist sinna oliwad tulnud; ühtlasi marssis 2000-meheline Wene wägi Toompea wärawast linna sisse.

Selle sündmusega lõppes esmalt 10-aastane Tallinna wastupanemine (sest piiramist sõna tõsisel mõttes pole olnud), teiseks aga ka — kui tähtis ajaloolik sündmus — Läänemere maade allaheitmine wenelaste läbi. Peterburis peeti selle sündmuse mälestuseks tänupüha, kus suurtükkide paugutamise rõemu awaldati. Ka mälestuseraha on löödud, mis aga arusaamata kombel walekuupäewa, 11. juuni, kannab.

Tallinnas maeti surnuid edasi, sest piiramise lõpp ei lõpetanud weel suretawat tõbe. Umbkaudsete arwete järele oli Tallinnas kuni 1711. aasta alguseni, mil katk lõppes, 15.000 inimest taudi ohwriks langenud. Karwapealsid arwusid pole wõimalik kätte saada, sest et kõige raskemal ajal suremisi enam üles ei märgitud. Katku kätte oli muuseas 4 bürgermeistrit ja 15 rae-herrat langenud.

Aga ka elamisega, mis nüüd uude järku oli astunud, püüti hakkama saada. Kellegi kõrgema ohwitseri nõuandmise peale, kelle nime nimetatud ei ole, otsustati würst Menschikowile kingitust saata. Et tema — nii seisab linnanõukogu protokollis — suurtsugu herra on, siis ei pea wäikse asjaga määrima minema, ega 1000 dukati peale waatama. Kas würst selle kingituse wastu on wõtnud, ei ole teada, teada on aga ühe allesolewa arwe järele küll, et Menschikowi auks kallis ja tore tulewärg toime pandi. Ka kingiti temale üks imekena hõbedast, ülekullatud pühaleiwaastja (monstranz), mis Niguliste kiriku asjade hulgast wõeti ja Tallinna kullasepa Hans Ryssenberchi walmistatud oli. Praegu on see ehteasi Peterburi Keiserlikus eremitashis.

Weel on kaks kirja järel — nad kannawad 1710. a. 4. oktobri kuupäewa — millega linnanõukogu ja ko-

danikud oma meeleolu 29. septembri sündmuse kohta awaldawad. Esimene oli Rootsi kuningale saatmiseks walmistatud. Selles tehti seletust allaandmise üle ja paluti, nagu sarnastel kordadel wiisiks oli, wabandust piiratute nõrkenud wastupanemisejõu ja paratamata taewalise saatuse pärast. Selle kirja ärasaatmist takistas kindral Bauer.

Teise kirjaga terwitati uut walitsejat; see kiri käib arhiwiraamatus üleswõetud kirjutuse järele järgmiselt:

Teie Tsaariliku Majesteedi poolt saadetud manifestis awaldatud armu- ja kaitsesoowid oleme meie — jumaliku saatuse läbi selleks sunnitud — kõigealandikuma allaandmise läbi wastu wõtnud ja sellele on 29. septembril Tallinna linna kätteandmine järgnenud, peale selle, kui ühelt poolt Teie Tsaariliku Majesteedi kõrge minister, ratsawäekindral ja kindralleitnant, walge kotka ordu ritter, Kiiewi dragunipolgu ülem ja siinsete sõjawäeosade komandör Rudolph Felix Bauer ja teiselt poolt linn lepingupunktides ühendusele oliwad jõudnud ja need alla kirjutanud. Olgugi, et meie tähendatud kõige-armulisema manifesti läbi küllalt kindlad wõime olla, et Teie Tsaarilik Majesteet seda linna meile ja meie järeltulijatele ühes kõikide seniste eesõiguste, maksuwabaduste, kergenduste ja õigustega alles jätawad ja parajal ajal kinnitawad, kuid siiski on meil weel see kindel truualamline lootus, et Teie Tsaarilik Majesteet meile kui oma nüüdsetele truudele alamatele seda mitte pahaks ei pane, kui meie maanikumardawas alanduses kõigealandlikumalt Teie Tsaarilikku Majesteeti palume, et Teie oma Keiserliku armu kindlustamiseks meie ja selle waese linna wastu need punktid, mille poolest kõrgeauline kindralleitnandi-herra ja meie oleme kokku leppinud, armulikult kinnitaksite, ja meid ka nende punktide poolest, mis Teie Tsaariliku Majesteedi heaksarwamiseks jäänud ja Majesteedile ette pandud, niisamasugust armu tunda laseksite. Et ikka mida

kauem seda enam niisuguse Kõrge Keiserliku armu wäärilised olla, saame meie ikka kohusetundlikku sõnakuulmist, otsekohest truudust ja kindlat alamsust üles näitama, Keiserlikule Majesteedile head käekäiku, õnnelikku kordaminekut tegudes ja kuulsuserikast rahu soowides, ennast aga ja seda waest linna Tsaariliku Majesteedi Kõrge Keiserliku helduse ja armu hooleks andes ühes oma waranduse ja eluga.

Teie Tsaariliku Majesteedi meie kõigearmulisema Keisri ja Herra kõigealandlikumad, truimad ja sõnakuulelikumad teenrid ja alamad Tallinna linna bürgermeistrid ja nõukogu, kui ka wanemad ja ülepea kõik kodanikud.

